

Kognitywne uwarunkowania procesu komunikacji werbalnej. Analiza ramek kognitywnych na przykładzie wybranych debat politycznych

Wprowadzenie

Kognitywiści od wielu lat twierdzą, iż jednym z elementów wpływających na formowanie sensu w procesie postrzegania świata są tzw. ramy poznawcze, które z kolei wpływają na kształtowanie naszego zachowania w połączeniu z nowo uzyskanymi informacjami [Bogdan 1994; Hutchinson 2007; Rizzello 2003]. Jako przykład można tu wymienić kształtowanie naszych skojarzeń poprzez ramy poznawcze w stosunku do systemu edukacji, systemu opieki zdrowotnej, a także ustroju politycznego. Jak można zauważyć, wcześniej wspomniane sfery życia opierają się także na założeniach kulturowych, które stanowią integralną część ram poznawczych. Jedną z trudności w rozumieniu pojęcia ram poznawczych stanowi to, iż nie można ich zmierzyć samistnie [Haselager 1997, s. 165]. Rezultatem tego jest brak odpowiedniej metodologii w obrębie badań nad kognitywnymi ramami poznawczymi, która pomogłaby w oszacowaniu wpływu, jaki wywierają ramy na różne społeczne aspekty życia.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie nowego podejścia do formalnej analizy jakościowej problemu. W artykule zostanie także ukazany socjalny wymiar ram poznawczych i ich wpływ na kształtowanie retoryki politycznej oraz model klasyczny postrzegania ram stworzony przez Ervinga Goffmana [1974], a także bardziej aktualne spojrzenia na ten problem zaproponowane przez George'a Lakoffa [2004]. Uwzględniona zostanie metodologia badań zaproponowana przez Jana Mohra i Vincenta Duquenne'a [1997], która będzie wykorzystana do analizy fenomenu ramki w odniesieniu do określenia warunków i wyjaśnienia procesu polaryzacji politycznej debat w Stanach Zjednoczonych, co ma stanowić nową perspektywę postrzegania konfliktu między liberalnym a konserwatywnym systemem wartości.

1. Socjologiczne stanowisko Goffmana wobec teorii ram poznawczych

Erving Goffman, jeden z twórców teorii socjologicznej, zaproponował skupienie się na indywidualnym poznaniu, które opatrzył terminem „łańcuchów zachowań społecznych” [Clausen 2003, s. 307]. Podkreślił jednocześnie, że termin ten ma teatro-

logiczny wymiar interakcji społecznych, które porównał do sceny z aktorami, aby tym samym wyjaśnić funkcjonowanie kontekstu w wymiarze społecznym. Interakcje społeczne, jak to obrazuje Goffman [1974, s. 21], należy pojmować jako serie powiązanych ze sobą zdarzeń, tworzących swoistą sieć, posiadającą wewnętrzne elementy, granice, skrypty oraz reguły, którymi się samoistnie rządzi. Te części składowe, wspomniane przez Goffmana, znajdują swoją kontynuację zarówno na poziomie rozumu, jak i wykonywanych czynności, zwanych przez Goffmana *frame of the activity* [1974, s. 247]. Goffman [1974, s. 47] nadmienia, iż kulturowe ramy poznawcze operują poniżej poziomu świadomości, także w kwestii dyskursu, a co więcej, bazują na domyślnej logice w danej domenie kulturowej, co zapewnia im prawidłowe funkcjonowanie w zasięgu danej grupy czy społeczeństwa. Ramy stają się podstawą właściwego umiejscowienia danego wydarzenia lub czynności zarówno w przestrzeni, jak i w czasie [Goffman 1974, s. 248]. Tak skonstruowane ramy modelują szeroko zakrojoną sieć, warunkowaną przez postawy zachowawcze, które je kształtują.

Fakt, że nasze zachowania, uwarunkowane na poziomie nieświadomym, korespondują z rzeczywistością, nie jest zwykłym zbiegiem okoliczności – Goffman [1974, s. 247] podkreśla, że to przyczynia się do tworzenia naszej przynależności do danej grupy społecznej, a tym samym potwierdza, iż czynności te mają miejsce w obrębie danej kultury. Ponadto Goffman [1974, s. 496] sugeruje, iż z punktu widzenia efektywnej komunikacji wymagany jest pewien stopień kompetencji kulturowej, aby dana rama poznawcza mogła zaistnieć. Konsekwencją posiadania danej kompetencji kulturowej jest to, iż członkowie konkretnej społeczności powinni sprawnie posługiwać się ramami poznawczymi, które znajdują się w obrębie ich własnej kompetencji kulturowej [Hitchcock 2008, s. 94]. Gdy nie ma zrozumienia danej ramy poznawczej, naturalną konsekwencją jest udział dwóch stron, mający na celu wynegocjowanie odpowiedniej ramy poznawczej poprzez próbę jej naprawy.

Niemniej jednak nie wszystkie luki w ramach poznawczych mają charakter niezamierzony. W przypadkach, gdy dany komunikat tworzą osoby z uwarunkowaną kompetencją kulturową, mogą one znaleźć się w niewygodnej sytuacji sporu, która wynika z braku zrozumienia ramek – jako przykład Goffman [1974, s. 498] podaje żart, w którym dokonuje się świadomej manipulacji ramą.

Uwarunkowania, które zostały stworzone przez Goffmana, wydają się łączyć socjologiczny wymiar przedstawianych w ówczesnym okresie teorii. Goffman sugeruje nieco nowatorski sposób postrzegania ram poznawczych w samodzielnym działaniu. Jednakże w jego teorii jest widoczny brak aktywizacji aspektu celowej manipulacji ramami, co tym samym ogranicza możliwości stosowania tejże teorii do analizy dyskursu politycznego. Obserwując wyteżone działania polityków, nie tylko na arenie politycznej, można zauważyć znaczną oraz zamierzoną manipulację, do której dochodzi w ramach politycznej retoryki. W celu zrozumienia tego, co dzieje się w dzisiejszej kulturze popularnej, biorąc pod uwagę dyskurs polityczny, należałoby rozwinąć stwierdzenie Goffmana, a tym samym podjąć próbę sformułowania nowej teorii, w której szczególną uwagę poświęciłoby się zamierzonej manipulacji ramkami w sferze języka polityków.

2. Kognitywne podejście Lakoffa do ramek

W związku z tym, że teoria ramek przyczynia się do wyjaśniania uwarunkowania danych czynności społecznych, aspekt ten został poruszony przez wielu badaczy [Benford i Snow 2000; D'Angelo 2002; Entman 1993; Gitlin 1980; Snow i in. 1986; Tuchman 1978]. Jednym z bardziej aktualnych podejść do ram poznawczych jest stanowisko prezentowane przez George'a Lakoffa [2004]. Podejście Lakoffa do analizy ram poznawczych wydaje się znacznie różnić od tego prezentowanego przez Goffmana.

Po pierwsze, Lakoff [za: Chilton 2004, s. 51] postrzega problematykę związaną z ramami poznawczymi z szerszego punktu widzenia, biorąc pod uwagę praktykę społeczną, a tym samym umieszczając ten aspekt w zdecydowanie bardziej subiektywnej sferze ludzkiego umysłu. Lakoff koncentruje swoją uwagę na mechanizmach, które działają w umysłach. Różnice wynikające ze sposobu interpretacji pojęcia ram poznawczych między Goffmanem i Lakoffem są uwarunkowane poprzez sposób postrzegania zjawisk społecznych. Definicja proponowana przez Goffmana ma wymiar socjologiczny, Lakoff zaś rozumie ten termin w wymiarze psychologicznym. Podczas gdy Goffmann [za: Riggins 1990, s. 158] określa ramki jako elementy składowe logiki, jednocześnie stwierdzając, iż są one częścią struktury praktyki społecznej, Lakoff traktuje je jako struktury psychiczne, które kształtują sposób postrzegania świata [Lakoff 2004, s. xv], co może się sprowadzać do stwierdzenia, iż ramy poznawcze nie są w pełni ukształtowane, ale są do pewnego stopnia trwałe i przejawiające się.

Po drugie, Lakoff [2004, s. 100] stosuje teorię ram poznawczych prawie wyłącznie w nawiązaniu do aspektu lingwistycznego, podczas gdy Goffman widzi szersze pole do zastosowania ram poznawczych, a mianowicie kontekst społeczny. Po trzecie, Lakoff jest świadomy, iż kognitywno-lingwistyczny model analizy ram w retoryce politycznej sprowadza się nie tylko do podświadomego, lecz także celowego użycia ram, które ulegają manipulacji bezpośrednio w wyniku wcześniejszego świadomego i celowego rozmieszczenia w obrębie dyskursu.

Należy także zwrócić uwagę, że przy każdym komunikacie, świadomie bądź przypadkowo, istnieje możliwość zastosowania więcej niż jednej kognitywnej ramy poznawczej. Interlokutor zdaje sobie sprawę, iż adekwatność danego komunikatu w dużej mierze zależy od trafności doboru danej ramy poznawczej. Taki punkt widzenia wydaje się pokrywać z myślą: „aby cię zrozumieli, użyj takich słów, które są zrozumiałe”; z kolei w przypadku ramek kognitywnych należy użyć takiej ramki kulturowej, z którą odbiorcy będą mogli się zidentyfikować.

Na poziomie, na którym zachodzi efekt tzw. *framingu*, można zaobserwować, że to, co kreuje się w umysłach uczestników, biorąc pod uwagę treść komunikatu, jest zaskakująco nieadekwatne do późniejszego efektu. Istotne na tym etapie jest jedynie to, iż dana rama poznawcza zostaje aktywowana. Za każdym razem, gdy mówca używa danej ramy, niezależnie od sposobu korzystania z niej, użycie ramy jest wzmacniane w ludzkim umyśle na poziomie podświadomości [Givón 2005, s. 118]. Każda wypowiedź polityczna lub debata powinna – z definicji – uaktywniać i wzmocnić niektóre formułowania problemów omawianych podczas wyżej wspomnianych aktów [Lakoff 2004, s. 42].

Ramy poznawcze są bardzo silne w swej naturze. Lakoff [2004, s. 115] ujął to w następujący sposób: „raz przyjęta rama w dyskursie stanowi o treści, reszta zaś tego, co się pojawia, to tylko to, co nam podpowiada zdrowy rozsądek”. Oznacza to, że jeśli fakty nie pasują do dominującej ramy poznawczej stosowanej w danym czasie, to w takim przypadku zostaje odrzucony przedstawiony fakt, a nie rama, która z nim harmonizuje [Lakoff 2004, s. 37]. W konsekwencji oznacza to, iż obrana rama poznawcza w dyskursie ma tendencję do dominacji danego argumentu. Każde zaś kolejne dyskursywne wykorzystanie ramy poznawczej przyczynia się do jej wzmocnienia. Im bardziej dana rama jest wzmocniona, tym większe prawdopodobieństwo, iż ludzie będą bardziej nastawieni na odrzucenie wszelkich informacji, które nie są zgodne z obraną wcześniej ramą [Bell i Staines 1981, s. 51]. Nawet jeśli interlokutor obiera ramę przeciwną do danej ramy poznawczej w celu zdyskredytowania tej wcześniejszej, to rezultat jest widoczny we wzmocnieniu dyskredytowanej ramy [Lakoff 2004, s. 108].

Podsumowując, należy stwierdzić, że ramy poznawcze są koniecznym warunkiem do zaistnienia efektywnej komunikacji, a także zgodzić się, iż są one używane niezależnie od woli interlokutorów. Jedyne pytanie, które można postawić w tym miejscu, to pytanie o to, jak efekt *framingu* wykorzystują politycy w swoich debatach i jaki jest skutek tego procesu.

3. Metodologia i badanie

Pierwszym krokiem w metodologii Mohra i Duquenne'a [1997] jest określenie strukturalnego dualizmu danych, co jest definiowane jako wzajemne ukonstytuowanie stosunków między dwoma ustrukturyzowanymi elementami [Mohr i Duquenne 1997, s. 310]. Wynika stąd, iż każda kategoria stanowi podłoże rozpoznawania tendencji dotyczącej rangi tych klas ludzi pod względem ich zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie. Każdy ranking lub kategoria w ramach tego systemu stanowi zestaw społecznych i kulturowych cech, na przykład podziału na biednych i bogatych, dobrych i złych.

Dualizm jest także rozumiany jako istotna sfera mająca na celu uporządkowanie sfer społecznej praktyki według potrzeb i wartości, które są cenione przez społeczeństwo w danym czasie i miejscu [Mohr i Duquenne 1997, s. 333]. Metoda ta jest również przedmiotem szerokiego wykorzystania przy analizie zmiennych o charakterze binarnym, gdzie zarówno zero (brak), jak i jeden (obecność) są miarodajne. Na przykład, gdy analizuje się to, co jest i nie jest powiedziane w wypowiedzi o charakterze politycznym, ten rodzaj logiki wydaje się szczególnie przydatny. Jako że głównym celem tego modelu jest integracja abstrakcyjnego niejako terminu *znaczenia* z czynnością praktyczną, można dojść do wniosku, iż opracowana metodologia ma znaczny wpływ na takie dziedziny, jak lingwistyka, socjologia i psychologia. Dzięki zastosowaniu formalnych metod modelu relacji między teorią i praktyką w zakresie obranego tematu, Mohr i Duquenne [1997] skutecznie wprowadzają formalną metodę, która ma wpływ na kwestie jakościowe (tj. charakter społeczny znaczenia). Czyniąc to, Mohr i Duquenne celowo obierają sobie za cel zmniejszenie barier między metodą ilościowych i jakościowych badań w naukach społecznych [Mohr i Duquenne 1997,

s. 307]. Ich podejście różni się tym, że akceptują kontekstową złożoność i znaczenie dyscypliny w obrębie danego zbioru praktyk społecznych, dostosowując tym samym kompleksową metodologię, która pasuje do poszczególnej sytuacji zanurzonej w kontekście rzeczywistości.

Celem niniejszego badania było wykazanie metodologicznych ograniczeń wynikających z teorii propagowanej przez Goffmana i Lakoffa, które nie ukazują jednoznacznie poprawnej metody w pojmowaniu zjawiska *framingu* i jego wymiaru społecznego, co w niewielkim stopniu umożliwia metoda zaproponowana przez Mohra i Duquenne'a.

Materiał badawczy stanowiły teksty debat politycznych republikanów i demokratów (USA) z roku 2004. Głównym celem analizy było sprawdzenie, czy dane ramki kognitywne wykazują charakter dualistyczny, a tym samym są postrzegane w tym wymiarze. Celem badania było zwrócenie uwagi na ramę, jaką tworzy fraza „ulga podatkowa” (ang. *tax relief*), wydającą się łatwym obiektem badania po zastosowaniu konceptu Mohra i Duquenne'a. W tym przypadku pojęcie podatku i ulgi zostają potraktowane jako dane. Dodano także informację o interlokutorze i jego przynależności partyjnej, co wskazuje, czy dana ramka została użyta, czy też nie, i na ile pojawia się ona jako spójna konstrukcja w retoryce politycznej. Widoczne jest także, iż to republikanie wydają się polegać na zintegrowaniu tych dwóch elementów w jedną spójną całość, podczas gdy ugrupowanie przeciwne w swoich komunikatach rozgranicza wyrazy *ulga* oraz *podatkowa*, które rozdziela od siebie poprzez wstawianie dodatkowych elementów.

Głównym celem mojego projektu jest określenie związku między dwoma zestawami ramek podrzędnych: liberalnej i konserwatywnej. Zasadniczym tematem, który określa Lakoff, jest fakt, że zarówno podrzędne liberalne, jak i konserwatywne ramy pasują do większych struktur, stanowiących konkurencyjne systemy wartości, co z kolei w teorii Goffmana jest określane mianem „podstawowych ram kulturowych”. Te pierwotne ramy kulturowe są oparte na dualistycznym zrozumieniu metafory rodziny. Podejście Lakoffa sugeruje, że konserwatywna ramka jest oparta na ścisłej interpretacji metafory rodziny na podstawie osoby *surowego rodzica* i jego roli. Ten element jest obecny przez cały czas w konserwatywnej filozofii i retoryce politycznej tegoż ugrupowania, co daje się zauważyć podczas dyskusji na temat wartości rodzinnych, które często rozciągają się aż po tematykę związaną z polityką zagraniczną. Zwracając uwagę na ramę liberalną, można zauważyć, iż opiera się ona na różnym rozumieniu tego samego uwarunkowania metafory *rodziny*.

W przeciwieństwie do konserwatystów, liberałowie używają dominującej metafory *troski o rodzinę*. Jest ona neutralna, jeśli chodzi o rodzaj, a tym samym oparta na konsensusie, zamiast na aspekcie władzy i komunikacji, a nie dyrektywach. Można odnotować, iż liberalna ramka oparta na metaforze *troski o rodzinę* pojawia się przez cały czas w liberalnej filozofii i retoryce politycznej, począwszy od dyskusji na temat kwestii związanych z ochroną środowiska, aż po tematy dotyczące polityki zagranicznej.

Jeśli zaś konkurencyjność systemów wartości jest faktyczna, ma na celu wspólne uwarunkowania tych elementów, Mohr i Duquenne zasugerowali, iż w wypowiedzi i dyskusji można zaobserwować, że podrzędna ramka o charakterze konserwatyw-

nym występuje pod metaforą *surowego rodzica*, a te zaś stanowią podrzędne ramki funkcjonujące pod metaforą *troski o rodzinę*. Analiza wykazuje, że konserwatywne ramy mają uporządkowany charakter w porównaniu z ramkami liberalnymi. Innymi słowy, podrzędne ramki liberalne i konserwatywne należałoby traktować jako ustrukturyzowaną kolejność w ramach dualizmu, a następnie nakreślić relację między tymi dwoma następstwami. Te zależności wyższego rzędu, mające na względzie dwoistość liberalnych i konserwatywnych ram kulturowych, stanowią reprezentację toczącej się batalii lingwistycznej w USA w 2004 roku.

Podsumowanie

To unikatowe podejście oferuje wiele możliwości dla zainteresowanych teorią analizy ramek kognitywnych. Metodologia przedstawiona przez Mohra i Duquenne'a umożliwia wykreślenie ramek kognitywnych, tak aby były one widoczne po raz pierwszy. Poza tym możliwość zaobserwowania relacji struktur zagnieżdżonych, nakładających się na siebie oraz konkurencyjnych ramek kognitywnych o charakterze politycznym może dać nam nowe spojrzenie na rolę tego środka w kształtowaniu współczesnej retoryki politycznej. Mogłoby to doprowadzić do lepszego zrozumienia wysoce „partyzanckich” metod stosowanych przez liberalne i konserwatywne ugrupowania, które stosują swoją politykę poza granicami państwa.

Zastosowanie metodologii opracowanej przez Mohra i Duquenne'a do analizy ramki może wyraźnie wykraczać poza ten obszar badań i stanowić cenne narzędzie dla innych docelowych projektów. Zastosowanie tejże metodologii w innych dziedzinach mogłoby ukazać naukowcom nowe spojrzenie na dotychczasowe problemy oraz umożliwić mierzenie wpływu na wiele praktyk społecznych i lingwistycznych, które są strukturyzowane przez podobne elementy kulturowe.

BIBLIOGRAFIA

- Bell P.B., Staines P.J. (1981). *Reasoning and Argument in Psychology*. London, Boston: Routledge.
- Benford R.D., Snow D.A. (2000). *Framing processes and social movements: an overview and assessment*. „Annual Review of Sociology” 26, s. 11–39.
- Bogdan R.J. (1994). *Grounds for Cognition: How Goal-guided Behavior Shapes the Mind*. Hillsdale, New York: Laurence Erlbaum Associates.
- Chilton P.A. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London, New York: Routledge.
- Clausen L. (2003). *Global News Production*. Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- D'Angelo P. (2002). *News Framing as a Multi-paradigmatic Research Program: A response to Entman*. „Journal of Communication” 52 (4), s. 870–888.
- Entman R.M. (1993). *Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm*. „Journal of Communication” 43 (4), s. 51–58.
- Gitlin T. (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley, London: University of California Press.

- Givón T. (2005). *Context as Other Minds*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Goffman E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row.
- Haselager W.F.G. (1997). *Cognitive Science and Folk Psychology: The Right Frame of Mind*. Los Angeles: Sage.
- Hitchcock L. (2008). *Theory for Classics: A Student's Guide*. London, New York: Routledge.
- Hutchinson E.D. (2007). *Dimensions of Human Behavior: Person and Environment*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Lakoff G. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
- Mohr J.W., Duquenne V. (1997). *The Duality of Culture and Practice: Poverty relief in New York City (1888–1917)*. „Theory and Society” 26, s. 305–356.
- Riggins S.H. (1990). *Beyond Goffman: Studies on Communication, Institution, and Social Interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Rizzello S. (2003). *Cognitive Developments in Economics*. London, New York: Routledge.
- Snow D.A., Burke R. Jr. E., Worden S.K, Benford R.D. (1986). *Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation*. „American Sociological Review” 51(4), s. 464–481.
- Tuchman G. (1978). *Making News: A Study in the Social Construction of Reality*. New York: The Free Press.